

ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГА ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ТА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ КАРТИНИ СВІТУ ДІТЕЙ

*Людмила Шелестова, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Інститут педагогіки НАПН України (Україна)*

READINESS OF THE TEACHER OF PRESCHOOL INSTITUTION AND PRIMARY SCHOOL TO THE FORMATION OF CHILDREN'S PICTURE OF THE WORLD

*Liudmyla Shelestova, doctor of Pedagogical Sciences, Senior researcher
Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Ukraine)*

Анотація. У статті проаналізовано роль педагога у формуванні картини світу дитини. Показано залежність якості картини світу дитини від рівня розвитку свідомості та самосвідомості педагога, його творчих здібностей. Описано складники педагогічної зрілості педагога: особистісні якості та сформовані професійні вміння. Обґрунтовано необхідність особистісно орієнтованої взаємодії педагога й дитини як одного з найбільш важливих чинників впливу на картину світу дитини.

Ключові слова: картина світу, професійна компетентність, педагог, особистісно орієнтована взаємодія.

Abstract. The role of the teacher in shaping the picture of the child's world is analyzed in the article. The author shows the dependence of the quality of the picture of the child's world on the development of the consciousness and self-awareness of the teacher, his creative abilities, personal qualities, and the fulfillment of his professional functions. The components of pedagogical maturity of the teacher are described: personal qualities and formed professional skills. The necessity of personally oriented interaction of the teacher and children as one of the most important means of the teacher's influence on the picture of the child's world is grounded.

Key words: picture of the world, professional competence, teacher, personality-oriented interaction.

Успішність навчально-виховного процесу значною мірою забезпечується педагогом, який виконує певне соціальне замовлення — сприяє передачі знань та цінностей від покоління до покоління, входженню дитини в культуру і соціум, формуванню у неї уявлень про світ. Реалізація цієї функції педагогом особливо важлива для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, оскільки для них педагог є надзвичайно авторитетною особистістю, взірцем для наслідування, який значною мірою визначає розвиток кожної дитини.

Проте вчитель є не лише виконавцем нормативної професійної педагогічної діяльності, він є носієм педагогічної свідомості, активним суб'єктом, який у своїй професійній діяльності реалізує своє світобачення і способи життєдіяльності. Саме тому на сучасному етапі розвитку педагогіки особливої значущості набуває проблема розвитку свідомості та самосвідомості педагога, його системи цінностей, зокрема привласнення й розвитку гуманістичних цінностей. Науковці переконують, що розуміння педагогом людини як цінності пов'язане із культивуванням цієї цінності у власній діяльності, а значить дає можливість бачити в кожній дитині її пізнавальний і творчий потенціал, створити умови для його розвитку й актуалізації. Таке ціннісне ставлення педагога до дітей викликає задоволеність і наповненість життям, регулює поведінку й діяльність, активізує пізнавальну й мотиваційну сфери особистості. Відображені у свідомості педагога гуманістичні цінності стають його орієнтирами у професійній діяльності [7].

Ефективність пізнання дитиною світу та засвоєння знань про нього значною мірою залежить від творчих якостей педагогів: здатність помічати й формулювати альтернативи, сумніватися в очевидному, уникати поверхових формулювань; уміння заглибитися у проблему й водночас відірватися від реальності, побачити перспективу; здатність

відмовитися від орієнтації на авторитети; уміння уявити знайомий об'єкт у новому контексті; здатність до асоціацій (швидке й вільне переключення думок, здатність викликати у свідомості образи і створювати з них нові комбінації); готовність пам'яті (володіння достатнім обсягом систематизованих знань, їх упорядкованість і динамічність) і здатність до узагальнень; креативність як здатність перетворювати діяльність у творчий процес [6].

З позицій формування у старших дошкільників та молодших школярів картини світу важливою функцією педагога є й активізація їхньої пізнавальної діяльності, бажання пізнавати світ, отже, активно формувати картину світу. Розвиток пізнавальної активності дошкільників та молодших школярів та формування у них картини світу значною мірою залежить від методів, за допомогою яких педагог організовує процес їх пізнання. Серед них, окрім загальнонавчальних методів здійснення навчально-пізнавальної діяльності (словесні, наочні, практичні), такі: метод неочікуваних рішень (педагог пропонує нове нестереотипне рішення певної ситуації, яке суперечить наявному досвіду дитини); метод подання завдань із невизначеним закінченням, що ініціює дітей до постановки запитань, спрямованих на отримання додаткової інформації; метод, який стимулює прояв творчості у складанні аналогічних завдань на новому змісті, пошук аналогів у повсякденному житті тощо. Підвищення рівня пізнавальної активності пов'язане із впливом на емоції та уяву дітей, використанням особливих форм подачі навчального матеріалу: моделювання, постановки завдань проблемно-пошукового характеру, створення ігрових проблемно-практичних ситуацій, організацією експериментування тощо.

Рівень пізнавальної активності, на думку М. Лісіної, у дошкільному віці визначається впливом середовища, головним чинником якого є спілкування дитини зі значущими дорослими, взаємини, які визначають ставлення дитини до всього іншого світу. Взаємодія педагога з дитиною є різноплановим процесом: з одного боку, це — функціонально-рольова взаємодія; з іншого — особистісна, тобто педагог і дитина, з одного боку, сприймають функції і ролі один одного, з іншого — особистісні якості [7].

Функціонально-рольова взаємодія педагогів і дітей спрямована переважно на розумову сферу дитини, в якій зміст навчання є об'єктом для засвоєння. У зв'язку з цим важливим для педагога є володіння ним системою знань про світ і людину в ньому з метою передачі їх своїм вихованцям, науковим світоглядом, системою суспільних цінностей, а також уміння організувати процес пізнання дитиною світу.

Реалізація особистісної взаємодії педагога і дітей неможлива без педагогічної зрілості педагога, основними складниками якої є професійна та особистісна зрілість. Під професійною зрілістю О. Кононко розуміє єдність таких складових: психолого-педагогічна підготовленість, методологічна та методична грамотність, педагогічна майстерність, практичний досвід роботи з дітьми дошкільного віку. Особистісна зрілість передбачає сформованість у педагога визначеної світоглядної позиції, педагогічної рефлексії, потреби у самовдосконаленні. Особистісну зрілість педагога засвідчує його особистісна (комплекс особистісних якостей) та соціальна компетентність (сформовані вміння).

Серед особистісних якостей педагога такі:

— інтелектуальні — креативність, евристичність, здатність виділяти головне й другорядне, виявляти закономірності, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, бачити ситуацію з різних точок зору, розсудливість, виваженість;

— моральні — щирість, доброзичливість, чуйність, толерантність, відповідальність;

— емоційні — врівноваженість, здатність стримувати імпульсивні емоції, позитивне самопочуття;

— вольові — наполегливість, самостійність, цілеспрямованість, витриманість;

— перцептивні — спостережливість, сприйнятливність, вміння відчувати стан іншого та адекватно на нього реагувати;

— контрольно-оцінні — схильність до обґрунтованих та оптимістичних оцінок, здатність використовувати конструктивні, захисні, регулювальні, спрямовуючі судження та такі, що раціоналізують, мобілізують, заспокоюють [1].

Про сформованість соціальної компетентності педагога засвідчує наявність таких умінь:

— поважати дитину — ставитися до неї як до цінності, визнавати за нею право на помилку, бачити її чесноти і досягнення, приймати такою, якою вона є, вірити в її можливості, визнавати право дитини мати свою точку зору, таємниці, не принижувати її гідності;

— розуміти вихованця — орієнтуватися у слабких і сильних сторонах, відчувати його стан, настрої, прогнозувати ймовірну тактику поведінки, виявляти проникливість, чуйність;

— допомагати і підтримувати дитину, спиратися на її сильні сторони, не підкреслювати слабких — сприяти повноцінній життєдіяльності, створювати атмосферу безпеки й довіри;

— домовлятися, укладати з вихованцем угоду — запобігати конфліктам та з найменшими емоційними витратами розв'язувати їх, уникати загострень взаємин, активно слухати дитину, сприяти рівноправним партнерським стосункам;

— перцептивні — спостережливість, сприйнятливність, уміння відчувати стан іншого та адекватно на нього реагувати;

— бути самим собою — зберігати свою індивідуальність, своєрідність, виявляти принциповість у ситуаціях тиску, мати своє особистісне та професійне обличчя [1].

Не будь-яке спілкування і взаємодія є ефективними у формуванні цілісної картини світу дітей. Сучасна психолого-педагогічна наука доводить, що навчально-виховний процес, пізнання дитиною світу (і картина світу як його результат) найбільш ефективно за умови використання як стратегічного орієнтиру у педагогічній діяльності особистісно орієнтованої взаємодії, якій властиві суб'єктивність та діалогічність (І. Бех, В. Давидов, Я. Коломинський, В. Петровський та ін.) Тобто, йдеться про зміну спрямованості педагогічної стратегії: не педагогічного впливу, а педагогічної взаємодії; не лише від дорослого до дитини, а й від дитини до дорослого; врахування індивідуальних особливостей кожної дитини як суб'єкта пізнання та інших видів діяльності; залучення суб'єктивного досвіду дитини до змісту навчання; уникнення перевантаження дітей, що сприяє активному включенню дитини в процес пізнання.

Лише в межах особистісно-орієнтованої взаємодії педагога і дітей ефективні такі розвивальні ситуації, в яких відбувається рівноправний пошук суб'єктами способів вирішення проблем у процесі спостережень, розповідей, обговорень, екскурсій, експериментування тощо; у котрих розвивається досвід взаємодії зі світом, розширюється коло засобів і способів його пізнання, які спонукають дитину до пошуку нових способів дій та взаємодії з іншими; виявлення власної позиції та ознайомлення з позицією інших дітей [4].

Умовами реалізації особистісно орієнтованої взаємодії у процесі пізнання дитиною світу і вибудовування у свідомості цілісних уявлень про нього науковці називають такі:

— система міжособистісних взаємин має виступати в якості регулятора пізнавальної активності і забезпечувати емоційне проживання пізнавальної ситуації;

— педагоги і батьки мають оволодіти тактикою співпраці, узгодити свої позиції в побудові особистісно-орієнтованої взаємодії з дітьми в процесі пізнавальної діяльності;

— у дошкільному навчальному закладі та в родині має бути побудоване розвивальне середовище;

— має здійснюватися методична робота з педагогами та батьками з метою освоєння ними теоретичної інформації і формування навичок спілкування [5].

Підготовку педагогів до особистісно зорієнтованої взаємодії з дітьми науковці пов'язують із безперервною професійною освітою як цілісним прижиттєвим процесом, котрий забезпечує поступальний розвиток творчого потенціалу особистості та всебічне збагачення її духовного світу [7]. Така освіта пов'язується з кваліфікацією і компетентністю особистості (знання, навички, ставлення до цінностей), включенням педагога у формальні та неформальні структури післядипломної освіти, що допомагає йому активно діяти в постійно змінюваному світі. Серед засобів професійного зростання педагогів С. Вершловський виділяє такі:

— залучення педагогів до сучасних глобальних проблем виховання й освіти з

використанням різних джерел, включно й засобів масової інформації, науково-популярної літератури;

— ознайомлення з досягненнями в галузі навчання й виховання, аналіз проблем регіональної освіти за допомогою самоосвіти, обміну досвідом, курсової підготовки та перепідготовки тощо;

— аналіз шляхів підвищення ефективності освітньої та виховної діяльності, освоєння інтеграційного досвіду (семінари, диспути);

— задоволення індивідуальних потреб педагогів у систематизації інформації в галузі соціальних, педагогічних, психологічних і методичних проблем [3].

Завершуючи аналіз педагогічних досліджень щодо ролі педагога у розвитку дитини дошкільного та молодшого шкільного віку, його впливу на формування у неї картини світу, зазначимо таке: ця проблема виявилася недостатньо розробленою як на теоретичному, так і на практичному рівні. Найбільше обґрунтовано теоретичні аспекти проблеми особистісно зорієнтованої взаємодії (концептуальних засад, стилів педагогічного спілкування, типів взаємодії, умов реалізації тощо). Проте особистісно зорієнтовані технології у практиці використовуються недостатньо, а отже, і якість розвитку дитини, її картини світу незадовільна. Серед причин такого стану справ дослідники називають такі:

— звичка педагогів працювати за готовими конспектами, методичними розробками, які вкрай складно адаптувати під індивідуальні особливості дитини;

— відсутність належної компетентності педагогів у питаннях структури дитячої індивідуальності, методів особистісно зорієнтованої взаємодії і розвиваючих технологій;

— специфіка психологічного портрета педагога, що часто включає ригідність (відсутність пластичності) психічних процесів і ускладнює перехід до нової моделі взаємодії з дітьми;

— недостатньо високий рівень мотивації педагогів, не підкріплений матеріально;

— адміністрації простіше і звичніше здійснювати перевірку чітко зафіксованих у сітці занять, ніж аналізувати результативність дитячої діяльності;

— відсутність системи оцінки результативності і якості впровадження особистісно-орієнтованої взаємодії;

— висока наповнюваність груп дітей, що ускладнює розробку і апробацію технології особистісно зорієнтованої взаємодії (організація життєдіяльності дітей у групі протягом дня, підбір технік, прийомів, методів, що враховують унікальність дитини) [2].

В результаті здійсненого аналізу наукових джерел з'ясовано, що найбільш важливим чинником впливу педагога на картину світу дітей дошкільного віку є особистісно орієнтована взаємодія, яка передбачає перехід від монологу до діалогу, від соціального контролю до розвитку, від управління до самоуправління.

Список використаних джерел

1. Базова програма розвитку дошкільника «Я у Світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – Київ: Світич, 2008. – 430 с.
2. Вершинина Л. В. Исследование психологической готовности воспитателей ДООУ к личностно-ориентированному взаимодействию с детьми / Вершинина Л. В., Казанцева О. Н. // Вестник Томского государственного педагогического университета. – Томск, 2011. – № 10. – С. 94–97.
3. Вершловский С. Г. Общее образование взрослых: стимулы и мотивы / С. Г. Вершловский. – М.: Педагогика, 1987. – 187 с. – (Образование. Педагогические науки).
4. Культура профессионального общения педагога / Е. В. Петрова, Н. О. Стегачева, Л. С. Зверева [и др.] // Психологические науки: теория и практика: материалы II междунар. науч. конф. (Москва, март 2014 г.). – М., 2014. – С. 68–70.
5. Русина Е. И. Педагогические условия личностно-ориентированного взаимодействия с детьми старшего дошкольного возраста в процессе познавательной деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Русина Елена Ивановна. – М., 2005. – 234 с.
6. Шелестова Л. В. Професійна компетентність педагога у формуванні картини світу в учнів// Освіта та розвиток обдарованої особистості. — 2017. — № 12 (67). — С. 5—9.
7. Шелестова Л. В. Теорія і методика формування картини світу у старших дошкільників та молодших школярів: монографія / Людмила Володимирівна Шелестова. — К.: Фенікс, 2016. — 416 с.